

Съдебна практика по въпроси, свързани с упражняване на правото на протест, свободата на мисълта и на изразяването на мнение.

Винаги, когато ситуацията дава възможност на съдиите да се произнасят по значими въпроси извън утвърдената съдебна практика, е полезно за гражданската култура и правосъзнанието да бъдат публикувани съдебните актове (без значение дали са влезли в сила). Това е полезно и за съдиите, защото не са чести случаите, в които на широка обществена преценка се поставя разбирането им за баланса между правото на протест, свободата на убежденията и изразяването на мнение и задължението за спазване на публичния порядък и ограниченията, които той налага пред упражняване на правата.

Ще публикуваме съдебните актове по делата, които са поставяли през последните години пред съда необходимостта да дефинира защитата на посочените права и границата при тяхното упражняване

Из МОТИВИ по н.а.х.д. № 11698/2014 г. на Софийския районен съд, Наказателна колегия, 101 състав, съдия Мирослава Тодорова

По делото несъмнено се установява, че проявата по оцветяване и надписване на паметника на ул. “Позитано” №20 представлява изразяване на политически възгледи с художествени средства. Двамата подсъдими, без да признават извършителството, извънпроцесуално и в процесуалните си позиции, недвусмислено изразяват своите политически възгледи, включително чрез одобряване на споменатата акция. Поради това съдът приема, че проявата представлява право на изразяване на мнение, защитено от чл. 10 ЕКПЧ и чл. 39 Конституцията на Република България, което според практиката на ЕСПЧ включва и възможността то да е изразено с художествени средства и артистичен изказ, “който дава възможност за участие в обществения обмен на културни, политически или социални идеи от всякакъв вид”, както е посочено в решението на ЕСПЧ „Мюлер и др. срещу Швейцария”. Защитата на политическото изразяване е с най-висока степен поради това, че е една от най-важните основи на демократичното общество и едно от главните условия на неговия напредък.

Обстоятелството, че чл. 10 ЕКПЧ защитава свободното изразяване на мнения, изисква на свой ред да бъде поставено недвусмислено ударение върху защитата на конкретните средства, чрез които се изразява мнението, защото всяко ограничение на средствата би ограничило и свободата да се получава и разпространява информация и идеи.

Съобразявайки тези принципни съображения, от които се изхожда винаги, когато се преценява необходимостта в едно демократично общество да бъде ограничавано правото на свободно изразяване, и с оглед изложените доводи

на защитниците и подсъдимите за настоящото производство като политически инспирирано, съдът следва да внесе едно съществено за правосъдието уточнение. Този процес няма за предмет даването на оценка, изразяването на одобрение или неодобрение на политическите възгледи на подсъдимите. Също така е недопустимо предметът на обвинението за това дали е извършено престъпление да бъде подменян с оценка за художествената, културната и историческа стойност на паметника, който е станал обект на посегателство, или за комунистическите паметници въобще. Тези въпроси без съмнение са ценни за политическия и обществения дебат, тъй като фокусират общественото внимание в продължителен период от време, но тъкмо заради това задължително следва да бъдат поставяни и обсъждани без участието на органите на наказателния процес. В този смисъл събраните по делото доказателства еднопосочно и категорично установяват, че с оцветяването на паметника на ул. “Позитано” №20 и с изписването на надписите „Кой?БКП-ПОЗОР! Кой!” е изразено политическо мнение чрез изображение и слово. На това право е предоставена широка защита от международноправните актове и от Конституцията. Последователно, включително по делото “Мурат Вурал срещу Турция” с решение от 21.10.2014 г., в което се разглежда осъждането на жалбоподателя и наказването му с лишаване от свобода за боядисване на паметници като форма на политически протест, ЕСПЧ утвърждава, че съдържанието на мнението няма значение за предоставената защита поради изискванията за “плюрализъм, търпимост и широта на възгледите, без които не може да има демократично общество”, както и че чл. 10 ЕКПЧ е приложим не само към информация и идеи, които са благосклонно приети, смятани са за безобидни или за израз на безразличие, но и към онези, които обиждат, шокират или обезпокояват, всяват смут в големи групи от обществото.

Същевременно ползването на свободите – да се отстоява мнение и да се разпространяват идеи, е съпроводено със задължения и отговорности и може да бъде обусловено от процедури, условия, ограничения или санкции, които са предвидени от закона и са необходими в едно демократично общество в интерес на националната и обществената сигурност, за предотвратяване на безредици или престъпления, за защита правата на другите. В този смисъл както чл. 39 от Конституцията, така и чл. 10 ЕКПЧ съдържат втори алинеи, които очертават ограниченията пред тези свободи.

Поради това следващият съществен за предмета на разглеждане правен въпрос е дали конкретната проява на политическо изразяване надхвърля границите, предоставени на свободата. Престъплението, което е предмет на обвинението, е хулиганство, което представлява посегателство срещу реда и общественото спокойствие. Хулиганството по смисъла на чл. 325, ал. 1 НК е непристойно поведение, демонстрация на грубо нарушаване на правилата на общежитието, извършено със съзнанието, че по този начин се изразява явно незачитане на правилата на общността, на условията за нейното спокойно съществуване.

От текста на разпоредбата на чл. 10, ал. 2 ЕКПЧ е видно, че поставеното ограничение пред свободата на изразяване е защитата на обществената сигурност, а не на благоприличието. Надхвърля се свободата на изразяване, когато се създават безредици, а не когато се възбужда възмущение и смут. Според практиката на ЕСПЧ изключенията от свободата на словото “трябва да се тълкуват стеснително, а нуждата от ограничения да бъде убедително доказана” (решението по делото „Обзървър и Гардиън срещу Обединеното Кралство”). В този смисъл според съда инкриминирането на политическото мнение като хулиганство поначало не съответства на допустимите ограничения пред него по смисъла на чл. 10, ал. 2 ЕКПЧ.

Политическото мнение, доколкото представлява участие в политическия дебат, само по себе си не може да представлява грубо неуважение, а представлява опит за привличане на общественото внимание, т.е. мотивът е тъкмо обратният – утвърждаване на определена идея, привличането на одобрението на обществото или на части от него на своя страна със стремеж към разширяване на политическото влияние.

Защитниците и подсъдимите в този смисъл излагат основателни твърдения, че темата, която е провокирала акцията – оценката на комунистическото управление и неговите идеологически символи, силно поляризира обществото, като контраверсните гледни точки са силно непримирими. Според защитника на подсъдимата за хулиганство може да се говори само когато обществото в цялост е било скандализирано. В тази насока бяха исканията на защитниците за приобщаване към доказателствения материал на телевизионни предавания, които да установят различните гледни точки, включително и че не е била скандализирана доминиращата обществена нагласа. **Според съда тези обстоятелства, доколкото изискват базисно познание за защитените с криминализирането на хулиганството обществени отношения и за съдържанието на актуалния обществен дебат, не се налага да бъдат доказвани, тъй като те са по подразбиране. Правосъдието би било обективно невъзможно, ако не изхожда от самопонятни разбирания за обществен интерес, за общи стандарти за благопристойно поведение и за обществено благо. За правосъдието е без значение доминиращата обществена теза.**

Основният въпрос по настоящото дело, поставен с конкретните рамки на обвинението, е за допустимостта на средствата – както на възведените в обвинението, така и на използваните от органите на наказателния процес.

Доколкото не беше доказано, че подсъдимите саморъчно са оцветили паметника или са написали включените в обвинението изрази, въпросът за средствата, използвани от извършителите, може да бъде разглеждан само по принцип. Без правно значение е, че подсъдимите заявяват, че носят политическа отговорност за резултата, след като не признават отговорността си за начина, по който е постигнат. Както беше посочено, предмет на обвинението е изразяването на политическа позиция по художествен начин. Художественото/артистичното изразяване на мнение има специфична защита като основно право, включително

когато не е благопристойно. За да се признае такава защита, е достатъчна претенцията за творчество, а не нейното качество, оригиналност или културен принос. Защитата на правата като юридически механизъм несъмнено следва да се основава на обективни критерии, докато оценката представлява субективна гледна точка, миоглед, който тъкмо поради субективния си характер не може да бъде наложен като меродавен и надделяващ над останалите. Защитава се свободата на всяка изява, без тя да бъде предпоставена от предварителна културна цензура. В този смисъл и талантливата, и бездарната артистична проява имат еднаква защита на изразяване, защото защитаваната ценност е тази на свободния дебат и обмена на мнения. При художествения начин на изразяване на идеи специфичната защита съобразява и елемента на провокацията, присъщ на художествената интерпретация. Поради това съдът прие за безпредметно събирането на доказателства за изразени мнения в предаването на БТВ относно това дали Асен Генов е художник или хулиган, доколкото тази дилема няма правно значение. Политическия характер на проявата съдът приема за несъмнен.

Същевременно, по делото категорично е установено, че паметникът пред партийната централа на БСП, представляващ скулптурна композиция на проф. Любомир Далчев, е бил оцветен и изписан с надписи. **Външният му вид и художествена стойност са били съществено засегнати. Това въздействие върху паметника, дори като политическа и художествена проява, следва да се разпростира в рамките на ограниченията на свободата на словото по чл. 10, ал. 2 ЕКПЧ – което е длъжно да спре там, където започва защитата на другите правни блага, поставени като ограничение. Защитата би била неограничима, ако проява със същата насоченост, внушение и изразни средства, дързост или дори скандалност беше направена, без да се засягат чужди права – чужда собственост или чуждо авторско право. Както защитата на свободата на творческия жест не зависи от това дали той е талантлив или бездарен, така и съответно защитата на чуждите права – авторско или на собственост, не зависят от художествените качества на засегнатото произведение. В случая засегнато произведение има – скулптурната композиция, и това посегателство представлява противоправен акт, доколкото е извършено без съгласието на носителя на съответното право. Поради това и извършителите му следва да носят отговорност за него, която да включва репарирането на вредите и възстановяването на предишното положение. Тази отговорност обаче не е наказателна отговорност за извършено хулиганство и е проблем извън рамките на настоящия процес, поради което съдът прие за неотнoсим въпроса за собствеността на паметника. Възведената фактическа обстановка дава възможност да се обсъжда евентуална повреда на имот, но тя би била съставомерна само ако причинената вреда значително надхвърля идеята за участие чрез художествени средства в обществената дискусия. В конкретния случай доминиращо е художественото средство, а вредата е лесно отстранима чрез репариране.**

Настоящият съдебен състав приема, че проявата не може да бъде квалифицирана като хулиганство и поради това, че то може да бъде извършено само с пряк, а не и с евентуален умисъл – т.е. деецът извършва действията, като пряко цели да демонстрира грубото си неуважение към обществото. По делото е установено, че целта на извършителите на акцията е била да изразят политическа позиция чрез заклеймяване на политическата партия, управлявала по време на тоталитарната държава, и свързването ѝ с актуалните поводи за обществено безпокойство чрез добавяне на станалия емблематичен въпрос “Кой?”. Защитата на подсъдимите представи по делото публикация, която беше приобщена към доказателствения материал, от вестник “Труд” от 29.03.1993 г. под заглавие “Жалоните на поробителя”. В нея се съдържа писмо на проф. Любомир Далчев, в което той изразява становището си за липсата на морално право “на колегията от номенклатурата и техните привърженици” да защитават “своите изградени паметници, с които искаха да утвърдят или напомнят за присъствието си”. Настроен изключително критично към комунистическите паметници, включително към собственото си участие в изграждането им, Далчев обаче не допуска поругаването им и изразява гледна точка, различна от застъпената с разглежданата политическа акция. “Налага се въпросът – трябва ли всичко създадено през комунистическия режим да бъде унищожено? Разумно ли е това? Сега, ако нещо ни дразни поради сюжета или нещо друго, нека го отстраним, да го скрием, но не и да го унищожим. Бъдещите поколения ще преценят тяхната стойност”, посочва в заключение Далчев в споменатата публикация.

Така или иначе, дебатът за миналото, за съдбата на идеологическите паметници не може да бъде предмет на който и да било наказателен процес. **Ролята на правосъдието не е да иземе функциите на обществената дискусия чрез въвеждане на ред и налагане на санкции или чрез изразяване на предпочитание към един политически възглед пред друг посредством държавна принуда. Противното би представлявало само по себе си недопустима държавна намеса в суверенното поле на гражданското общество.**

Поради това намесата на органите на наказателния процес, които инкриминират израза „Кой?БКП-Позор! Кой!” като хулиганство, обективно не може да бъде средство, което да внася ред в политическия дебат, не преодолява разделението, а го задълбочава, като допринася за поляризирането на непримиримите позиции. Ако правосъдието се намеси на страната на едната, това би означавало възвеждането ѝ в доминираща държавна нагласа. Иначе казано, би представлявало нарушение на политическия плюрализъм и съответно проява на потисничество. В същото време по делото бяха представени доказателства, че в сходна ситуация прокуратурата е подходила различно. От постановление от 25.10.2013 г. на СРП по ДП № ЗМ3269/2013 г. на 1 РУП-СДВР, пр. пр. № 30888/2013 г., е видно, че е прекратено наказателното производство за хулиганство срещу гражданин, който пред полицейските служители оцветил с боя паметника на съветската армия. Прието е, че проявата не представлява грубо нарушаване на общественения ред и не изразява явно неуважение към обществото.

Както е посочено в чл. 10 ЕКПЧ, всяка намеса в свободата на изразяване трябва да е необходима в едно демократично общество. В решението си по делото „Институт “Ото Премингер”, свързано с изземване и последваща конфискация на филм, който според австрийските съдилища дискредитира римо-католическата религиозна доктрина, ЕСПЧ приема, че “може да бъде добавено задължение във възможно най-голяма степен да бъдат избягвани изрази, които са безпричинно обидни за други хора и така нарушават правата им, когато по този начин съвсем не съставляват принос към обществения дебат за осигуряване напредъка на човешката дейност”.

Основните критерии, които възвежда ЕСПЧ при сблъсък между свободата на творческо изразяване и правата на другите, е дали достойнството на проявата като произведение на изкуството или като принос към обществения дебат е по-важен фактор от онези негови характеристики, които могат да го направят обиден или шокиращ за широката публика. Във всеки такъв случай се налага необходимостта да се балансират конфликтните права, като се претеглят едно срещу друго, за да се прецени дали ограниченията, които са наложени по отношение на едното, са били необходими в едно демократично общество.

В настоящия случай, когато се преценява дали евентуалното ангажиране на административнонаказателната отговорност на извършителите за инкриминираната проява е необходимо в едно демократично общество, следва да се преценят съществуващите обществени интереси. В тази насока съдът взе предвид социалния контекст на събитието – в период на правителствена криза и ескалиращо обществено недоволство от управлението на държавата и участието на партиите в него; обществените дискусии за осмисляне на последиците от управлението на комунистическата партия върху актуалното състояние на държавното управление и съдбата на паметниците, свързани с комунистическата идеология или метода на социалистическия реализъм. Всичко това според съда установява, че въздействието върху паметника на ул. “Позитано” № 20 на датата, на която се е чествала Октомврийската революция в СССР, не може да бъде квалифицирано като “безпричинно” в смисъла на изолирана или самоцелна проява, откъсната от актуалните събития и обществените вълнения. Поради това ангажирането на санкционна отговорност, каквато е административнонаказателната, не е необходимо в едно демократично общество по смисъла на чл. 10, ал. 2 ЕКПЧ.

С оглед изложените съображения съдът призна подсъдимите за невинни и ги оправда по повдигнатото им обвинение по чл. 325, ал. 1 НК.

Извън конкретните съображения за несъставомерността на конкретното деяние, за яснота следва да бъде направено обобщение *in abstracto*.

Когато деянието има политическо съдържание, не е допустимо то да бъде възвеждано под фактическия състав на хулиганството, защото, предвид обекта на правна защита с това престъпление – обществения ред и спокойствие, това би го превърнало в идеологическо престъпление, а наказателната репресия – в политически инструментариум. Това е

несъвместимо с целите и задачите на наказателния процес. Ако деянието обаче доведе до вредоносен резултат, който накърнява обществените отношения, свързани с индивидуални права, защитени чрез криминализация на определени деяния, при които е допустим евентуалният умисъл (наред с пряката политическа цел деецът допуска настъпването и на вредите) и степента на обществена опасност на посегателството е достатъчно сериозна, за да бъде то квалифицирано като престъпление, тогава би възникнала наказателна отговорност на основание на конкретното престъпление, насочено срещу собствеността или телесната неприкосновеност. Видно от предмета на настоящото обвинение обаче, в рамките на който съдът е допустимо да се произнеса, посегателството върху правото на собственост изобщо не е било обект на разследване.